

Recenzijos

MOKSLINIS POŽIŪRIS Į JŪRŲ LYDERYSTĘ

Lileikis, S. (2018). *Jūrų lyderystė: vertybės, psichologija, saviugda*. Monografija. Klaipėda: LAJM.

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla neseniai išleido ketvirtą docento, socialinių mokslų daktaro Sauliaus Lileikio mokslo monografiją, pavadinimu „Jūrų lyderystė: vertybės, psichologija, saviugda“. Knygos, kuri multidisciplininiu lygmeniu priskirtina ne tik edukologijos mokslui (hodegetikos, šiuo atveju – jūrinės hodegetikos šakai), bet iš dalies ir vadybos bei psichologijos mokslams, anotacijoje rašoma, kad monografijos pagrindą sudaro mokslinis tyrimas, kurio objektas – jūrų lyderystės fenomenas.

Autorius tyrimo tikslu pasirinko nubrėžti jūrų lyderystės strateginę liniją jūrininko asmenybės vertybių, lyderystės psichologinio diskurso ir būsimų bei esamų jūrininkų saviugdų lygmenimis, kurie darbe analizuojami derinant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus įvairiais diagnostiniais pjūviais.

Mokslininkas pagrįstai kelia ir formuluoja jūrų lyderystės mokslinę problemą, kartu pažymi, kad lyderystę integruoja mažne visos visuomeninio gyvenimo sritys, ypač švietimo ir verslo sektoriai.

Todėl natūralu, kad pažangi jūrų technologijų lygmeniu, bet konservatyvi personalo valdymo požiūriu tarptautinė jūrų politika, reguliuojanti globalų jūrų verslo sektorių, pamažu kinta. Priimta lyderystės praktinė idėja. Nuo 2010 m. Tarptautinės jūrų organizacijos Jūrininkų rengimo, atestavimo ir budėjimo normų konvencijos Manilos pataisose reglamentuojami jūrininkų lyderystės mokymai ir jų taikymas laivų įgulose. Siekiama greta technologinio pažinimo stiprinti žmogiškąjį veiksnį – jūrininko asmenybę, kuri lemia darbo procesus laive ir jų kokybę.

S. Lileikis globaliu mastu apžvelgia platų mokslinės literatūros apie jūrų lyderystę spektrą, atsižvelgdamas į aukštųjų technologijų taikymą laivuose, sumažintų įgulų problemą, jūrininkų santykių tikslinio demokratizavimo poreikį, sociopolitinį išsipareigojimą jūrininkams tarptautiniu mastu, pavaldinių įgalinimą, adekvatų reagavimą į laive kylančius iššūkius, jūrininkų socialinių įgūdžių svarbą, konstruktyvių tarpusavio santykių laive stiprinimą pagal daugiakultūrinį jų pobūdį.

Tyrėjas lyderystės tyrimų problematiką sieja su pasaulinės jūreivystės valdymo klausimais, tarptautine jūrų politika, jūrininkų rengimo institucijų lyderyste, psichologiniu jūrininkų vertinimu, transformacinės lyderystės įtaka pasaulinės ekonomikos konkurencingumui laivybos sektoriuje, vadybine bendradarbiavimo su įgula kompetencija, vizijos ir veiklos strategijos kūrimu, jūrininkų motyvavimu dirbti veiksmingai ir saugiai, fiziniais ir psichosocialiniais darbo jūroje veiksniais, kurie siejasi su integraliais jūrinio darbo priimtinumu bei siekio likti dirbti jūrų pramonėje motyvais; palaikančiąją jūrų lyderystę, vadovo moraliniu ir dalykiniu autoritetu laive, jūrininkų pasitikėjimo savimi skatinimu, sėkminga profesine jūrininkų karjera, pavojaus sveikatai ir gyvybei dirbant jūroje mažinimu, lyderystės taikymu skatinant jūrininkų sveiką gyvenseną, jūrininkų psichoemociniu stresu, vienatve, socialine atskirtimi, monotonija, depresija ir kt.

Siekdamas įvertinti mokslinio ištirtumo laipsnį ir apibrėžti mokslinę tyrimo problemą, monografijos autorius kartu įtraukia kelias praktines jūrininkų paskelbtas artimas lyderystei išvalgas jų memuaruose. Kadangi lietuvių mokslininkų veikaluose jūrų lyderystės mokslinė ir praktinė problematika tiesiogiai ir visapusiškai nenagrinėjama, S. Lileikio ryžtas imtis šio sudėtingo mokslinio darbo yra aktualus ir sveikintinas.

Monografijos autorius jūrų lyderystės, kaip iššūkio laivybos praktikai ir mokslui, problematiką aptaria įvairiais probleminiais aspektais – vadybinio, psichologiniu, edukologiniu, jo teigimu, jūrų lyderystės mokslinių prielaidų strateginė sąlyga ir paskirtis – saugumo kultūros jūroje užtikrinimas.

Siekdamas atskleisti jūrų lyderystės aktualijų ir mokslinių išvalgų bendruosius dėsningumus, kaip strateginę liniją, vertybiniu ir psichologiniu jūrininko asmenybės saviugdos požiūriu, mokslininkas savo tyrimus grindžia metodologiniais principais, būtent – Jūrininkų rengimo, atestavimo ir budėjimo normų konvencija,

egzistencializmo filosofija bei egzistencinė psichologija ir visybiško ugdymo paradigma vientisos jūrininko asmenybės lyderystės kompetencijos ugdymuisi.

Tikslinga pažymėti, kad autorius, siekdamas atskleisti visybiškesnę tiriamos jūrų lyderystės tikrovės vaizdą, monografijoje taiko teorinį, empirinį kombinuotą, t. y. kiekybinį ir kokybinį, koreliacinį bei aprašomąjį tyrimą. Mokslininkas iškeltoms jūrų lyderystės mokslinėms problemoms spręsti adekvačiai pasirinko teorinių ir empirinių tyrimų mišrių bei tarpusavyje susijusių metodų grupes: mokslinės literatūros diskursyvinę analizę, metaanalizę, retrospektyvinę ir aktualiąją analizę; apklausą raštu, fenomenologinę turinio, statistinę ir lyginamąją analizę; interpretaciją, mokslinę refleksiją, tipologinį ir euristinį metodą, ekstrapoliaciją; klasifikaciją, sistemimą, sintezę.

Pirmojoje monografijos dalyje „Jūrų lyderystės vertybinė kultūra“ mokslininkas teoriškai ir empiriškai tiria palaikančiąją lyderystę, analizuodamas moralinio autoriteto laive ir jūrininkų pasitikėjimo savimi ryšį. Autorius tikslingai ir originaliai atskleidžia jūrininkų savilyderystės vertybines jūrininkų vertybinės orientacijos ir pasitikėjimo savimi, jų savivertės ir vertybinės orientacijos, pasitikėjimo savimi ir savivertės sąsajas, kartu apibūdina jūrininkų profesinį požiūrį vienu į kitus, kaip lyderystės rodiklį.

Vertinant detaliau, reikia pasakyti, kad mokslininkas, analizuodamas jūrų lyderystės vertybinę kultūrą, nustatė, jog jūrininkų antropocentrinės, sociocentrinės ir transcendentinės vertybės siejasi su jų pasitikėjimo savimi ugdymu moralinių autoritetų įtakos požiūriu. Sociocentrinių vertybių grupėje, lyginant su antropocentrinėmis vertybėmis, tyrėjas identifikavo daugiau stipresnių sąsajų su moraliniais autoritetais. Transcendentinių vertybių grupėje nustatytas išskirtinis pažįstamo jūrininko ugdomasis vaidmuo.

S. Lileikio taikytas koreliacinis tyrimas atskleidė, kad jūrininkų pasitikėjimui savimi mikroaplinkoje reikšmingiausi yra tėvai ir seneliai, makroaplinkoje – vadovas laive pirmosios jūrinės praktikos metu ir vadovas kariuomenėje. Ištirta, kad pagrindinę jūrų lyderystės kultūros problemą sudaro vadovo laive nekantrumas aiškinant, šaukimas ant pavaldinių, nepasitikėjimas jais.

Tyrėjas nustatė per didelį jūrininkų pasitikėjimą savimi, kurį jis įžvalgiai vertina kaip vertybiškai gana konstruktyvų, nes jis siejasi su sveikata, šeima, meile. Mokslininkas ištyrė, kad jūrininkams būdinga jūrų lyderystei aktuali visybiška vertybinė orientacija, jų savivertė – vidutinė, jai ugdyti ypač reikšmingas vadovas laive.

Savigarbos ugdymosi lygmeniu tyrėjas nustatė, kad lyderystės vertę sudaro jūrininkų saviraiška, ypatingas jų santykis su darbu, savo artimaisiais bei darnos vertybe. Jūrininkų pasitikėjimą savimi labiau skatina jų santykis su dėstytojais ir nevyriausybine organizacija kaip moraliniu autoritetu.

Mokslininko atlikta profesinio jūrininkų požiūrio vienu į kitus analizė atskleidė, kad lyderystės vertybinės kultūros lygmeniu laivų mechanikai išvelgia laivavedžių kilnumą, jų intelektualumo ir išsiauklėjimo galimybes. Kita vertus, jie labiau vertinami kaip negerbiantys kitų, stokojuantys inžinerinių žinių, apsimetinėjantys.

Laivavedžių išsakytuose vertinimuose nustatytas laivų mechanikų kompetentingumo pabrėžimas, tačiau teigiama, kad jie nesupranta laivavedžių. Jūrų lyderystei aktuali jūrininkų savitarpio požiūrio raida pasižymi ilgalaikiu bendradarbiavimu ir sąmoningomis pastangomis vieniems kitus suprasti.

Antroje monografijos dalyje „Jūrų lyderystės psichologinis diskursas“ autorius tikslingai ir originaliai plėtoja socialinio altruizmo, kaip santykių įguloje psichologinės amortizacijos, studiją, kartu jūrų lyderystę atskleidžia psichologijos kryptį bei jūrininkų psichoemocinių būsenų atžvilgiu. Mokslininkas, remdamasis įvairia psichologijos mokslinė literatūra, jūrininkų psichologines problemas iškelia kaip galimą jūrų lyderystės katalizatorių, apibūdina jūrininkų psichologinių gynybos mechanizmų raišką, ryškina strateginę savilyderystės liniją psichologinio teroro sąlygomis.

Vertinant detaliau, reikia pažymėti, kad atskleidęs jūrų lyderystės psichologinį diskursą, autorius pagrįstai teigia, kad jūrų lyderystė, kaip socialinio altruizmo taikymas jūrų sektoriui, pasižymi jūrininkų santykių įguloje psichologinių problemų mažinimu, siekiant kurti laive saugumo kultūrą. Vertybės, moralinis autoritetas ir bendradarbiaujantis lyderis įguloje yra vertybė integruojant komandą. Mokslininko požiūriu altruizmas, kaip toliaregiškas egoizmas, yra vertingas taikant jį praktiškai, atsižvelgiant į profesinius jūrininkų poreikius.

Psichologinių kryptį ir lyderystės sąsajų lygmeniu tyrėjas labai praktiškai išryškino kai kurias galimybes, būtent – kad bihevioristinė lyderystė tiktų dirbant ekstremaliomis sąlygomis, psichoanalitinis lyderis labiau pasižymėtų situacine lyderyste bei lyderio ir pavaldinio mainais. Humanistiniam lyderiui artima lyderio ir pavaldinio mainų teorija, transformacinė ir tarnaujančioji lyderystė.

Jūrininkų psichoemocinių būsenų aspektu mokslininkas monotonijos jausmo lygmeniu aktualizuoja savilyderystę, kuri pasižymi psichinės savireguliacijos gebėjimu. Vienatvės sąlygomis naudinga savilyderystė kalbėjimosi su savimi ir aplinkiniais požiūriu. Socialinei atskirčiai tyrėjas aktualizuoja savilyderystę, įgūdžių teoriją, tarnaujančiąją ir transformacinę lyderystę, išskeldamas orientavimosi į lyderį uždaroje grupėje svarbą.

S. Lileikis nurodo, kad stresui įveikti, remiantis „didžiojo žmogaus“ teorija, reikia stiprios sveikatos, ir kelia prielaidą, kad situacinė ir tarnaujančioji lyderystė mažintų stresą, įgūdžių teorija tinka esant neapibrėžtumui, derinant techninius, bendravimo, koncepcinius įgūdžius bei savilyderystę. Mokslininkas akcentuoja, kad būtent transformacinė lyderystė neleistų kilti per dideliu stresui.

Kaip minėta, remdamasis įvairia psichologijos mokslinė literatūra monografijos autorius aptarė inovatyvią galimą psichikos problemų ir efektyvios jūrų lyderystės sąsają. Mokslui žinoma, kad depresija, hipertimija ir kitos ligos pasižymi poveikiu lyderystei, padeda lyderiui realiau vertinti padėtį, veikti kūrybiškai, išsvermingai. Ekstrapoliuodamas šį faktą mokslininkas teigia, kad ekstremalioje situacijoje jūrininkų psichologinės problemos tam tikromis sąlygomis galėtų būti naudingos, siekiant veiksmingos jūrų lyderystės.

Mokslininkas, atlikęs empirinį psichologinių gynybos mechanizmų tyrimą, nustatė, kad jūrininkai mechanizmus atpažįsta ir aiškiai apibūdina, remdamiesi asmenine darbo jūroje patirtimi. Mokslinę poziciją, kad psichologinio teroro atveju svarbu aukai padėti save pažinti, lavinti psichologinės savivaldos gebėjimus veikti valingai, įžvalgiai, atliepiančiai, išmintingai, vengiant gynybiško, priešiško atsako, autorius sieja su jūrininkų strategine savilyderyste, kad jauni žmonės mokytųsi lanksčiai integruotis į laivo įgulą ir joje išlikti.

Trečiojoje monografijos dalyje „Asmenybės saviugda jūrų lyderystėje“ autorius asmenybės saviugdą tikslingai ir originaliai grindžia jūrininko asmenybės antropologiniu vientisumu, apibūdina protestantiškąją jūrų lyderystę teologiškai ryškindamas protestantų jūrinės savivokos savilyderystės ribas ir nurodydamas technologinio jūrininkų rengimo visybiškos plėtros kryptį. Mokslininkas formuluoja lyderystės ugdymosi strateginius orientyrus, pagrįstai aiškina jūrų ekologinės savilyderystės ugdymo galimybes, atskleidžia jūrininkų memuarų potencialą savišvietos požiūriu.

Vertinant detaliau, reikia pasakyti, kad atskleisdamas jūrų lyderystei svarbias asmenybės saviugdodos aktualijas, tyrėjas išryškina, kad visybiškas požiūris į jūrininko asmenybę leistų kurti visapusiškas jūreivystės aukštojo mokslo ir profesinio jūrininkų rengimo sistemas, siekiant darnios žmogaus prigimties visuminės plėtotės, savilyderystės bei ekstremalių darbo sąlygų sąveikos.

Tyrinėdamas minėtas protestantų jūrinei savivokai būdingas savilyderystės ribas mokslininkas iškėlė baimingos nuteisinimo teologijos įtaką ir nepasitikėjimu grįstą perdėtą socialinę kontrolę dėl protestantų teologinio požiūrio į žmogų kaip iš anksto galimai kaltą, netobulą, nesavarankišką, kuris privalo būti paklusnus, jaustis nelaisvas, nekūrybiškas, nepajėgus pokyčiams.

Autoriaus tyrimai atskleidė, kad naujųjų laikų civilizacijos plėtrą paskatino protestantų technokratizmo ir ekonomizmo tendencijos, tačiau jos suprimityvino mokyklinį švietimą, nusmukdė personalistinę kultūrą, kurią jūrų sektoriuje bandoma psichologiškai kompensuoti jūrininkų rengimo technologinio modernizavimo pažanga, ignoruojant lyderystei reikšmingą visybišką požiūrį į jūrininko asmenybės profesinę saviraidą.

Tyrėjo nubrėžti strateginiai lyderystės ugdymosi orientyrai pasižymi vientisos asmenybės samprata, visas gyvenimo sritis susiejančia laimės struktūra, ilgalaikio streso valdymo nuostatomis ir technikomis, visybišku požiūriu į emocinį nepatogumą, psichine savireguliacija krizinėse situacijose.

Mokslininko apibendrinančiu teigimu, keičiantis epochoms prastėjanti ekologinė situacija, teršėjais tapusių destruktivių asmenybių raiška, neveiksmingos sociopolitinės iniciatyvos ir ekologinės konvencijos skatina sudaryti ekologinės lyderystės visybiško ugdymosi galimybę.

Ypatinę jūrų lyderystės edukacinę vertę autorius išvelgia jūrinuose memuaruose, nes, jo teigimu, memuarus parengė patyrę jūrininkai, pasižymintys profesine branda, jūrinės kultūros istoriniu tęstinumu, psichologiškai įtaigia ugdomąja savilyderyste, kuri gali būti puoselėjama formalių jūrinių studijų aplinkoje sudarant neformalios asmenybės saviugdos galimybę.

Monografijos naujumas, mokslinis ir praktinis reikšmingumas – metodologiškai, metodiškai, teoriškai bei empiriškai pagrįsti. Tyrimo tikslas – pasiektas.

Mokslinės darbo išvados laikytinos adekvačiomis jūrų lyderystės plėtros, jūrinio profilio aukštųjų mokyklų studijų programų bei švietėjiško darbo su būsimais ir esamais jūrų verslo dalyviais metodologinių orientyrų tobulinimo gairėmis. Darbas leidžia lanksčiau ir visybiškiau apibrėžti jūrų lyderystės ugdymosi metodologinį kryptingumą ir struktūrą formaliuoju profesiniu bei neformaliuoju lygmeniu, kūrybiškiau modeliuoti asmenybės savilyderystės tapsmą.

Monografijos tyrimų rezultatai gali praplėsti mokslininkų ir doktorantų mokslinių tyrimų erdvę, gali būti aktualūs studijuojantiems magistrantūroje bei bakalauro studijose. Praktiniu požiūriu tyrimo rezultatai gali būti labai naudingi jūrų verslo sektoriui.

Prof. habil. dr. Ona Tijūnėlienė